

Bahtiyâr Bağdat'tan ayrıldıktan sonra Musul'a giderek Adudüddöyle'ye karşı Ebû Tağlîb ile anlaştı. İki müttefik Bağdat'a doğru ilerlediler. Adudüddöyle durumu öğrenince onlara karşı harekete geçti. Sâmerâ yakınlarında Kasrûlcis denilen yerde meydana gelen savaşta mağlûp olan Bahtiyâr, Arslan Görmüş ile bir Türk arkadaşı tarafından yakalandı ve Adudüddöyle'nin emriyle savaş meydanında öldürüldü (12 Şevval 367/23 Mayıs 978).

Güçlü kuvvetli bir kişi olan Bahtiyâr zevk ve eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle hükümet yönetimini vezirlere emanet etmişti. Ayrıca askerleri arasında disiplini sağlayamadığı için meydana gelen mücadelede Türkler'e karşı Deylemliler'in tarafını tuttu. Bağdat'ta Sünnî-Şîî çatışmalarına sebep olan bu olaylar Bahtiyâr'ın sonunu hazırlamıştır. Üzerlerinde resimler bulunan sikkeleri dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 231-381; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII (trc. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1987, s. 441, 596; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 267-268; Ebû'l-Ferec, *Târih*, I, 265, 268-269; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad (334/946-447/1055)*, Calcutta 1964, s. 15-41; H. Busse, *Chalif und Grosskönig die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, s. 31, 34, 39-50, 52; a.m.f., "Iran Under the Büyids", *CHIr*, IV, s. 265-269; H. İbrâhim Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v. dğr.), İstanbul 1985, III, 402-404; Ahmet Ağırakça, "Büveyhîler Devrinde Türk Kumandanları I: Sebüktekin", *TTK Belleten*, LIII/207-208 (1989), s. 607-635; a.m.f., "Büveyhîler Devrinde Türk Kumandanları II: Alptekin", *MÜTAD*, sy. 4 (1989), s. 1-18; "Bahtiyâr", *İA*, II, 240-241; Fikret İslîtan, "Tâyî", a.e., XII/1, s. 68-69; Cl. Cahen, "Bakhtiyâr", *EI²* (İng.), I, 954-955; a.m.f., "Bahtiyâr", *İDMİ*, IV, 130-131.



ERDOĞAN MERÇİL

BAHTİYÂR HALACÎ

(bk. MUHAMMED BAHTİYÂR HALACÎ).

BAHTİYÂRNÂME

(Bختیارنامه)

Sâsânîler döneminde
Pehlevî diliyle yazılan
edebî bir eser.

Günümüze ancak Arapça tercümesiyle Arapça'dan Farsça'ya yapılan tercümelerinden bazıları gelebilen *Bahtiyâr-nâme*'nin bilinen en eski Arapça çevirisi, 'Acâ'ibü'l-baht fi kıssatî'l-ihdâ ve'l-aşer vezîran mâ cerâ lehüm ma'a İbnî'l-Mülki'l-Âzâdbaht (Kahire 1886; Tah-

ran 1347 hş.) adını taşımaktadır. En eski Farsça çevirisi ise, VI. (XII.) yüzyıl sonlarının âlim, şair ve vâizlerinden Şemseddin Muhammed b. Ali Dekâyîki-yi Mervezî'ye nisbet edilen *Lûm'atü's-sirâc li-hazreti't-tâc* adlı eserdir. Tercümenin mukaddimesinde mütercim bir gece *Bahtiyâr-nâme* okuduğunu, ibareleri anlaşılmadığı için devrin insanlarının ona rağbet etmediklerini, bu yüzden kaleme sarılıp eseri tercüme ettiğini, aslındaki *Bahtiyâr-nâme* adını değiştirip esere *Lûm'atü's-sirâc li-hazreti't-tâc* adını verdiğini ifade etmektedir.

Bahtiyâr-nâme'nin Pehlevî diliyle yazılan aslı günümüze kadar gelmediğinden *Lûm'atü's-sirâc*'daki hikâyelerin *Bahtiyâr-nâme*'nin asıl metninde bulunan hikâyelerle ne ölçüde ilişkili olduğunu tesbit etmek mümkün değildir. Şimdilik bilinen, *Bahtiyâr-nâme*'nin, Avfî'nin *Cevâmî'u'l-hikâyât*'ının 36-44. hikâyeleriyle muhteva bakımından benzerliğinden ibarettir.

Bir mukaddime, on bab ve bir hâtîmeden oluşan, yer yer Arapça ve Farsça şiirlerle süslenen *Lûm'atü's-sirâc*, on vezirin hikâyesini içine aldığı için *Kıssa-i Deh Vezîr* adıyla da tanınmış olup muhtevası şöyle özetlenebilir:

Sîstan'da on veziri olan Âzâdbaht adlı bir padişah vardır. Bir isyan sonucu ülkesini terkeder ve beraberine aldığı oğlundan da yolda ayrılmak zorunda kalır. Çocuğu bir eşkiya bulur, ona Hudâdâd adını verir. Bir yol kesici olarak yetiştirilen Hudâdâd yolunu kestikleri bir ker-

vandaki pehlivanların eline esir düşer. Kervanbaşı ondan bir daha eşkiyalık yapmayacağına dair söz aldıktan sonra onu evlâtlık edinir. Bu arada Âzâdbaht, Kirmân padişahının yardımıyla yeniden tah-tına kavuşmuştur. Kervanbaşının evlâtlığı olarak hayatını sürdüren Hudâdâd, kervan Sîstan'a geldiğinde padişaha mal satmak üzere huzura çıkar. Padişahın delikanlıya kanı ısırır ve onu kervancıdan alıp adını Bahtiyâr olarak değiştirir. Bahtiyâr önce ahırda çalışır, daha sonra mîrâhur ve hazinedar olur. Günün birinde sarhoş iken hazine dairesinden harem dairesine geçer ve padişahın tah-tında uyuyakalır. Bunun üzerine padişahın hayatına ve namusuna göz dikmekle itham edilip zindana atılır. Her gün bir vezir Bahtiyâr'ın öldürülmesi konusunda padişahı ikna eder ve darağacı kurulur. Ancak Bahtiyâr her defasında padişaha bir hikâye anlatmak suretiyle onun kararını on gün ertelemeyi başlar. Sonunda padişah çocuğunu terkederken koluna bağladığı mücevherden onun kendi oğlu olduğunu anlar. Elin-den tutup hareme götürerek hanımına oğullarını bulduğunu müjdelere ve oğluna taç giydirip onu tahta geçirir. Bahtiyâr da padişah olunca vezirleri cezalandırır.

Leiden (God. Or. 593, istinsah tarihi 6 Zilkade 695 [1296]) ve Oxford'da (Bodleian Ktp., nr. 231) iki nüshası bulunan *Lûm'atü's-sirâc*, dîvân-ı istîfâ (defterdarlık) görevinde bulunan Tâceddin Mahmûd b. Muhammed b. Abdülkerîm'e takdim edil-



Bahtiyâr-nâme'nin
Türkçe
tercümесinin
ilk ve son
sayfaları
(Nuruosmaniye Ktp.,
nr. 3685)



miştir. Bu Farsça tercüme, Sir William Ouseley'in İngilizce tercümesiyle birlikte Londra'da (1803), Kazimirsky tarafından taş basması olarak Paris'te (1839), Berthels tarafından Leningrad'da (1926), *Armağan* dergisinin eki olarak Tahran'da (1310 hş.) ve taş basması halinde tarihsiz olarak iki defa Bombay'da, bir defa da Tebriz'de basılmıştır. Son zamanlarda Zebihullah Safâ tarafından *Râhatü'l-ervâh fi sürûri'l-mifrâh: Bahtiyâr-nâme* adıyla Tahran'da (1345 hş.), Muhammed Rüsen tarafından *Lüm'atü's-sirâc li-hazretî't-tâc* adıyla yine Tahran'da (1348 hş.) yayımlanmıştır. Eser İngilizce dışında Baron l'Escalier tarafından Fransızca'ya, meçhul kişiler tarafından Doğu ve Batı Türkçesi'ne çevirilmiş. Türkçe çevirilerden ilkinde ait Uygur harfli bir nüsha Bodleian Kütüphanesi'ndedir (nr. 598; Jaubert, s. 146-167). Anadolu Türkçesi'ne yapılan tercümesi ise, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 3685; ayrıca bk. Blochet, II, 16) bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Dihhudâ, *Luğatnâme*, XIV, 64; *Lüm'atü's-sirâc li-hazretî't-tâc: Bahtiyâr-nâme* (nşr. Muhammed Rüsen), Tahran 1348 hş./1969; a.e., 2. bs., Tahran 1367 hş.; Şemseddin Muhammed Dekâikî-yi Mervezi, *Râhatü'l-ervâh fi sürûri'l-mifrâh: Bahtiyâr-nâme* (nşr. Zebihullah Safâ), Tahran 1345 hş.; Avfi, *Lübâb*, I, 212-215; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1003; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, II, 217; W. Geiger — E. Kuhn, *Grundriss der Iranischen Philologie*, Strassburg 1896-1904, II, 323-325; H. Ethé, *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of India Office*, Oxford 1903, I, 545; II, 525; a.mlf., *Târîh-i Edebiyyât*, s. 223-224; Blochet, *Catalogue*, II, 16; A. J. Arberry, *Classical Persian Literature*, London 1958, s. 170-179; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 14; Zehrâ-yi Hânleri (Ki-yâ), *Ferheng-i Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 84-85; Safâ, *Edebiyyât*, II/1, s. 1002; II/2, s. 1148, 1295; a.mlf., *Gencîne-i Sühan*, I, 55-58; Muhammed Muîn, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran 2536 hş./1977, V, 532; A. Jaubert, "Notice et extraits de la version turque du Bahtiyâr-nâme d'après le ms. en Caractère Ouïgur", *JA*, X (1827), s. 146-167; Th. Nöldeke, "Ueber die Texte des Buches von den zehn Veziren, besonders über ein alte persische Recension desselben", *ZDMG*, XLV (1891), s. 97-143; Muhammed Nizamüddin, "Introduction to the Javâmi'u'l-hikâyât wa Levâmi'u'r-rivâyât", *GMNS*, VIII (1929), s. 74 vd.; İ. Efşar, "Terceme-i Fârsî-yi Bahtiyâr-nâme", *Cihân-ı Nev*, sy. 6, Tahran 1330 hş., s. 246-247; Muhammed Rüsen, "Râhatü'l-ervâh fi sürûri'l-mifrâh: Bahtiyâr-nâme", *Râhnümâ-yi Kitâb*, IX, Tahran 1345 hş./1967, s. 503 vd.; J. Horovitz — M. Fuad Köprülü, "Bahtiyâr-nâme", *IA*, II, 241; J. Horovitz — H. Massé, "Bahtiyâr-nâme", *EI²* (İng.), I, 955; a.mlf., "Bahtiyâr-nâme", *UDMİ*, IV, 131-132; *DMF*, I, 393; W. L. Hanaway, "Bahtiyâr-nâme", *Elr*, III, 564.



A. NACI TOKMAK

BÂİS

(البأس)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "harekete geçirmek, bir tarafa yöneltip göndermek, bir işle görevlendirmek; uykudan uyandırmak, diriltmek" gibi mânalara gelen ba's kökünden türemiştir. Esmâ-i hüsnâdan biri olarak daha çok "ölüleri diriltken" anlamında kullanılır ve fiilî sıfatlar grubu içinde yer aldığı kabul edilir. Bâisin bu mânasını muhyî ve câmi' isimleri de teyit eder (bk. *DîA*, II, 484). Râgıb el-İsfahânî, kelimenin kökünde "nesnelerin, cinslerin ve türlerin yoktan var edilmesi" anlamının bulunduğunu kaydetmekte ve kelimenin mânalarına dair verdiği çeşitli örnekler içinde En'âm sûresinin 65. âyetini bu mânaya ayırdığı anlaşılmaktadır (krş. el-A'râf 7/167; Lokmân 31/28). Buna göre bâis ile, yaratma ifade eden hâlik vb. isimler arasında bir anlam benzerliği meydana gelmektedir. Abdülkâhîr el-Bağdâdî ise bâisin kökünde ölüleri diriltme, peygamber gönderme ve harekete geçirme, yani canlıların faaliyetlerini yaratma mânalarının bulunduğunu kabul eder. Gazzâlî bâis ile hâlik kavramları arasında bir bağlantının mevcut olduğunu kabul etmekle beraber özellikle ba's kökünün sadece âhîret hayatındaki ikinci ve son yaratmayı ifade etmediğini, bunun yanında ilk yaratmadan sonraki birçok yaratmanın her biri için de kullanılabileceğini belirtmiştir. Gazzâlî, "...ve biz bilmediğimizin durumlarda da sizi yeniden inşa ederek yaratırız" (el-Vâkıa 56/61) ifadesiyle ilk ve son yaratılıştan başka yaratılışların da bulunduğuna işaret eden âyete dayanarak bâisin özellikle canlıların geçirdikleri evreleri yöneten ilâhî kudretin ifadesi olduğunu vurgulamıştır. Zaten muhtelif âyetlerde insanın yaratılış merhalelerine temas edilmektedir. Meselâ Gazzâlî'nin de tahlil ettiği, "Ey insan! Ba's konusunda bir tereddüt içinde bulunuyorsanız..." diye başlayan âyette (el-Hac 22/5), insan yaratılışının toprak-nutfe-alaka-et parçası-rahimde kalma dönemi-çocukluk-erginlik ve ihtiyarlık merhalelerine temas edilmektedir. Gazzâlî bunlara, "ruh - duyuların idraki - temyiz kudreti-akıl" şeklinde sıraladığı insanın psikolojik ve zihni varlık safhalarının yaratılışını da ilâve etmiş, nihayet "velâyet ve nübüvvet" mertebelerini de ekleyerek Allah'ın bâis ism-i şerifiyle tecelli eden yeniden yaratılış örneklerini zenginleş-

tirmeye çalışmıştır (bk. *el-Makşadü'l-esnâ*, s. 95). Bâis ölüyü diriltmek veya bir nevi hayat taşıyan canlıyı başka bir yaratıyla inşa etmek anlamına geldiğine göre bir bakıma ölüm kabul edilen bilgisizliği (bk. *Fâtır* 35/22) izâle edip yerine hayatı simgeleyen bilgiyi koymak da bu ismin bir tecellisi olarak kabul edilmelidir (bk. *Gazzâlî*, s. 96).

Bâis kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemekle birlikte aynı kökten türeyen elliyi aşkın çeşitli kelime Allah'a nisbet edilmektedir. Bu kelimelere birbirinden az çok farklılık arzeden sekiz ayrı mânâ veriliyorsa da (bk. İbnü'l-Cevzî, s. 204-205) bunların hepsini Abdülkâhîr el-Bağdâdî'nin gruplandığı yukarıda işaret edilen temel anlamlar içinde mütalaa etmek mümkündür.

Bâis ve bu ismin kökünü oluşturan ba's ile ondan türemiş birçok kelime, yukarıda sözü edilen temel mânalara bağlı olarak çeşitli hadislerde de yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "b'as" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "b'as" md.; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, "b'as" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "b'as" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "b'as" md.; Mustafaî, *et-Taḥkîk*, "b'as" md.; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 207; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, Kayseri Raşit Efendi Ktp., nr. 497, vr. 76^b-77^a; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ*, s. 94-96; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-'a'yûn*, s. 204-205; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinat*, s. 285-286; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1281, s. 89; Bekir Topaloğlu, "Allah", *DîA*, II, 484. BEKİR TOPALOĞLU

BAKARA

(بقرة)

Çile çekme kabiliyeti kazanan
ve süflî arzulardan
kurtulmaya elverişli hale gelen
nefis anlamında tasavvuf terimi.

Mutasavvıflarca nefis, boğazlanması gereken bir kurban kabul edilir. Kurban koç (kebs), sığır (bakara) ve deve (bedene) olabilir. Bünyesindeki süflî arzulardan kurtulma mertebesine henüz gelmemiş olan ve riyâzet kabiliyeti bulunmayan nefse "kebs", bu mertebeye erişen nefse "bakara", seyrü sülûke girerek, sülûk*ün menzîl ve merhalelerini kateden nefse de "bedene" denir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "bakara" md.; İbnü'l-Arabî, *İşlâhâtü's-şâfiyye*, Kahire 1981, s. 36-38.



SÜLEYMAN ULUDAĞ